

Από την ΠΑΡΑΛΙΑ και τον ΛΕΥΚΟ ΠΥΡΓΟ

στο ΣΥΝΤΡΙΒΑΝΙ,
στην ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
και την ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

1^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Λευκός Πύργος – Μουσείο Πόλης (1)

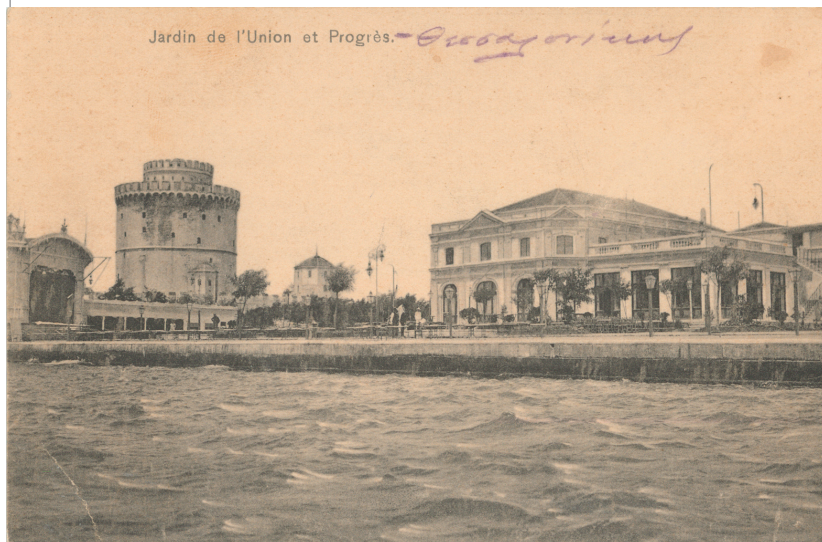
Στη συμβολή του ανατολικού με το θαλάσσιο τείχος υψωνόταν βυζαντινός πύργος, στη θέση του οποίου κτίστηκε στα τέλη του 15ου αιώνα ο Λευκός Πύργος, στο πλαίσιο εκσυγχρονισμού των οχυρώσεων της πόλης από τους Οθωμανούς την ίδια περίοδο [βλ. και Πύργο Αλύσεως]. Σύμβολο της Θεοσαλονίκης, είναι μνημείο συνδεδεμένο στενά με την ιστορία της και με θρύλους, που σχετίζονται με τις διαδοχικές ονομασίες του. Η ονομασία «Φρούριο της Καλαμαρίας» (18ο αι.) αντικαταστάθηκε τον 19ο αι. με εκείνη του «Πύργου των Γεντισάρων» και «Πύργου του Αίματος» (Kanlı Kule), εξαιτίας της χρήσης του ως φυλακής βαρυποινιτών, τους οποίους εκτελούσαν οι Γενίτσαροι πάνω στις επάλξεις, βάφοντας με αίμα τους εξωτερικούς τοίχους του πύργου. Το 1890, ο πύργος ασβεστώθηκε από ένα βαρυποινίτη, με αντάλλαγμα την ελευθερία του, διασώζοντας έτσι στη νεότερη ιστορία της πόλης την ονομασία «Λευκός Πύργος». Ως οχυρό, αποτελεί τυπικό παράδειγμα των κυκλικών, μεγάλων πύργων του τέλους του 15ου – αρχές 16ου αιώνα, οι οποίοι αντικατέστησαν τους ορθογωνικούς μεσαιωνικούς, προκειμένου να καλύψουν τις νέες τεχνικές της άμυνας, με τα νέα πυροβόλα όπλα, που είχαν αρχίσει να επικρατούν και να επιβάλουν νέες μορφές στην οχυρωματική αρχιτεκτονική. Η κάλυψη των δωματίων αποτελούνταν από κωνική, ξύλινη στέγη, καλυμμένη με μολύβι. Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, γύρω από τον πύργο διασώζοταν οχυρός πολυγωνικός περιβόλος, με πυροβολεία – κανονιοθυρίδες στο επίπεδο της θάλασσας στις πλευρές του και πυργίσκους – σκοπιές στις γωνίες του περιβόλου. Ήταν μία κατασκευή που κτίστηκε το 1535-36, όπως ανέφερε τουρκική επιγραφή που βρισκόταν πάνω από την είσοδο του περιβόλου. Σήμερα στους χώρους του Λευκού Πύργου παρουσιάζεται, με τη χρήση ψηφιακών μέσων, η ιστορία της πόλης.

Ανατολικά Τείχη – προτεινόμενο (2)

(Στην οδό Φιλικής Εταιρείας, στην πίσω πλευρά του κτιρίου της ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ). Διακρίνεται, αποκαλυμμένο, τμήμα του προτεινόμενου του ανατολικού περιβόλου (τέλη 4ου – αρχές 5ου αιώνα). Τα ανατολικά τείχη κατεδαφίστηκαν το 1889.

Εκκλησία Νέας Παναγίας (3)

Ήταν παλιότερα γνωστή και ως Μεγάλη ή Τρανή Παναγία, αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Ο σημερινός ναός κτίστηκε το 1727, στη θέση της

Ο Λευκός Πύργος στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με το θέατρο, που αποτελούσε το κέντρο της καλλιτεχνικής κίνησης της πόλης μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950.

Der Weiße Turm am Anfang des 20. Jahrhunderts und das Theater, der Mittelpunkt der künstlerischen Aktivitäten der Stadt bis Mitte der '50er Jahre.

βυζαντινής μονής της Θεοτόκου (12ου αιώνα), η οποία καταστράφηκε από πυρκαγιά γύρω στο 1690. Είναι τρικλιτη βασιλική με γυναικωνίτη. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι τοιχογραφίες του Ιερού Βήματος και του γυναικωνίτη, με εμφανή την τάση της ζωγραφικής του 18ου αιώνα να επιστρέφει στα πρότυπα της παλαιολόγειας εποχής. Ενδιαφέροντα στοιχεία είναι το επιχρυσωμένο, ξυλόγλυπτο τέμπλο, με τις σύγχρονες του εικόνες, ενώ ο επισκοπικός θρόνος, ο άμβωνας και η ζωγραφισμένη οροφή χρονολογούνται τον 19ο αιώνα.

Ανατολικά Τείχη – προτειχισμα (4)

(Στη συμβολή των οδών Φιλικής Εταιρείας και Τοιμισκή). Υπάρχει τμήμα του προτειχισμού του ανατολικού περιβόλου (τέλη 4ου – αρχές 5ου αιώνα). Στην προς την εντός τειχών περιοχή εκτεινόταν σε επαφή οι κατασκευές των κερκίδων του ρωμαϊκού ιπποδρόμου (πλατεία Ιπποδρομίου). Αντίστοιχο τμήμα διασώζεται (επί της οδού Φιλικής Εταιρείας) στον περιβάλλοντα χώρο του κτιρίου της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Θεσσαλονίκης. Τα ανατολικά τείχη κατεδαφίστηκαν το 1889.

Εκκλησία Αγίου Κωνσταντίνου (πλατεία Ιπποδρομίου) (5)

Σύγχρονος ναός στη θέση αρχαιότερου βυζαντινού. Στο παρακείμενο προς βορρά οικόπεδο ανασκάφηκαν οι κερκίδες του ανατολικού σκέλους του Ιπποδρόμου.

Εκκλησία Αγίου Αντωνίου (6)

Είναι αφιερωμένη στον Άγιο Αντώνιο, τον Μέγα και τον Όσιο Αντώνιο, τοπικό άγιο της Βέροιας, προστάτη των φρενοβλαβών. Χρονολογείται στον 18ο αι. Ήταν παρεκκλήσιο της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης και χρησιμοποιούνταν ως άσυλο και θεραπευτήριο φρενοβλαβών, όπως δείχνουν μεγάλοι σιδερένιοι κρίκοι στο τέμπλο, όπου έδεναν με αλυσίδες τους ασθενείς. Η βορειοανατολική γωνία του ναού είναι τμήμα ενός τριγωνικού πύργου του ανατολικού τείχους της πόλης, σε επαφή με το οποίο κατασκευάσθηκε. Είναι δικλιτος ναός. Από τον αρχικό εσωτερικό διάκοσμο, σήμερα διασώζεται το ξύλινο, ζωγραφισμένο τέμπλο του.

Εκκλησία Υπαπαντής (7)

Η σημερινή εκκλησία, τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, είναι ριζικά επισκευασμένη το 1841. Οι πληροφορίες για αυτήν (αρχές 16ου αι.) αφορούν την παρακώρησή της, ως μετόχι της Μονής Αγίας Αναστασίας της Χαλκιδικής. Την κυριότητα της μονής αναφέρει και επιγραφή του 1841, χαραγμένη στον ανατολικό τοίχο της εκκλησίας. Στο βόρειο τοίχο έχουν εντοιχισθεί κομμάτια ρωμαϊκών και βυζαντινών γλυπτών, καθώς και τμήμα επιγραφής του 1272 που αναφέρει ένα βυζαντινό αξιωματούχο. Ο ξυλόγλυπτος διάκοσμος της εκκλησίας είναι του 19ου αι., ενώ το βημόθυρο με την παράσταση του Ευαγγελισμού είναι έργο της Κρητικής Σχολής του 16ου αι.

Ανατολικά Τείχη – προτειχίσμα (8)

Τμήμα του κυρίου τείχους και του προτειχίσματος της ανατολικής πλευράς (τέλη 4ου – αρχές 5ου αιώνα), διασώζονται δίπλα στην οδό Εγνατία, προς την

Το κτίριο της παλαιάς Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σε καρτ-ποστάλ εποχής.

Das alte Gebäude der Philosophischen Fakultät von der Aristoteles Universität Thessaloniki auf einer historischen Ansichtskarte.

πλατεία Συντριβανίου, όπου η «Λεωφόρος» των βυζαντινών κατέληγε στη βασιική πύλη των τειχών της πόλης, την Κασσανδρεωτική, από την οποία δεν διασώζεται κανένα ορατό ίχνος. Το ίχνος (κάτω τμήμα) του τείχους συνεχίζει να εκτείνεται κατά μήκος του πεζοδρόμου της οδού Κων. Μελενίκου. Στην περιοχή αυτή διακρίνονται τμήματα ορθογωνικών πύργων με λίθους-δόμους της ρωμαϊκής εποχής, που ανήκουν στο ρωμαϊκό τείχος της Θεσσαλονίκης των μέσων του 3ου αιώνα. Τα ίχνη επεκτείνονται κατά διαστήματα ορατά έως την οδό Αγίου Δημητρίου, πίσω από το συγκρότημα του Κεντρικού Νοσοκομείου «Γ. Γεννηματάς».

Κτίριο παλιάς Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ (9)

Το κτίριο κτίστηκε από το τουρκικό Δημόσιο, για να στεγάσει τη Δημόσια Προπαρασκευαστική Σχολή (Idadié), η οποία ιδρύθηκε το 1887. Δημιουργός του ήταν ο Ιταλός αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli. Μετά το 1908, όταν αυξήθηκε ο αριθμός των μαθητών, πρέπει να έγινε η προσθήκη των δύο διώροφων πλαϊνών πτερυγών. Μετά την απελευθέρωση της πόλης το 1912, στο κτίριο στεγάστηκε το Β' Στρατιωτικό Νοσοκομείο και μετά το 1927 μεταφέρθηκε το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Από τότε το κτίριο διασκευάζεται συνέχεια και επεκτείνεται με την προσθήκη 3ου ορόφου στις παράπλευρες πτέρυγες του, την προσθήκη της πίσω πτέρυγας και τη διαμόρφωση των εκτεταμένων υπόγειων χώρων.

Εκκλησία Παναγίας Δεξιάς (10)

Νέοτερη εκκλησία στη θέση του μεταβυζαντινού ναού του Αγίου Υπατίου.

Το Ανάκτορο του Γαλερίου (11)

(πλατεία Ναυαρίνου – οδός Δημητρίου Γούναρη)

Στον αρχαιολογικό χώρο της πλατείας Ναυαρίνου, στο ιστορικό κέντρο της πόλης, σώζονται αποσπασματικά τα ερείπια σημαντικών κτισμάτων, με διαφορετική χρήση το καθένα, τα οποία ανήκουν στο ανάκτορο του Γαλερίου, η κατασκευή του οποίου ξεκίνησε στις αρχές του 4ου μ. Χ αιώνα και ολοκληρώθηκε σταδιακά. Πρόκειται για επίσημη κατοικία, στην οποία φιλοξενούνταν ο αυτοκράτορας και η αυλή του, όταν διέμενε προσωρινά στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Το ανάκτορο του Γαλερίου είναι ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της ύστερης αρχαιότητας της Θεσσαλονίκης και το μοναδικό αυτής της περιόδου στην Ευρώπη, που διατηρείται σε τόσο μεγάλη έκταση. Η έρευνα για τον εντοπισμό της τετραρχικής κατοικίας ξεκίνησε τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα και διήρκεσε μέχρι τη δεκαετία του 1970, φέρνοντας στο φως αποσπασματικά τμήματα του εκτεταμένου κτιριακού συγκροτήματος, το οποίο ήταν κτισμένο στις παρυφές της πόλης δίπλα στα ανατολικά τείχη. Η αυτοκρατορική κατοικία περιλάμβανε διάφορα οικοδομήματα. Μεταξύ αυτών είναι η Ροτόντα, το τόξο του Γαλερίου (Καμάρα), η αψιδωτή αίθουσα στην οδό Δ. Γούναρη και ο Ιππόδρομος.

Ο κεντρικός πυρήνας του ανασκαμμένου τμήματος του ανακτόρου, στον αρχαιολογικό χώρο της πλατείας Ναυαρίνου, αποτελείται από μία περισυλη αυλή, η οποία κατά μήκος της δυτικής, νότιας και ανατολικής πλευράς περικλείεται από ένδεκα χώρους (δωμάτια), διατεταγμένους σε σχήμα Π. Ανατολικά της κτιριακής αυτής ενότητας, που περιβάλλεται από διαδρόμους με περίτεχνα ψηφιδωτά δάπεδα, βρίσκεται επιμήκης αίθουσα με αψίδα στη νό-

τια πλευρά, η οποία ταυτίστηκε ως Βασιλική. Σε άμεση επαφή με τη Βασιλική και το ανατολικό τείχος της πόλης ήταν κτισμένος ο Ιππόδρομος, τμήματα του οποίου σώζονται στα υπόγεια των σύγχρονων οικοδομών. Μεταξύ της Βασιλικής και του ανατολικού διαδρόμου, υπάρχει θολοσκεπής δεξαμενή, η οποία κατασκευάστηκε σε μία ύστερη οικοδομική φάση του συγκροτήματος. Νοτιοανατολικά και νοτιοδυτικά της μαρμαρίνης κλίμακας που υπάρχει περίπου στο κέντρο του νότιου διαδρόμου, βρίσκονται τα λουτρά του ανακτόρου και ένα μεγαλοπρεπές οικοδόμημα, γνωστό ως «Οκτάγωνο», εξαιτίας της οκταγωνικής του κάτοψης.

Τα ερείπια των βορείων αιθουσών των λουτρών αποκαλύφθηκαν τη δεκαετία του 1960. Το συνολικό μέγεθος του οικοδομήματος, που βρισκόταν σε ένα βασικό άξονα που οδηγούσε στη νότια είσοδο του ανακτόρου, δεν είναι γνωστό. Το κτίσμα κατά την αρχαιότητα υπέστη πολλές μετασκευές που αφορούν στην αλλαγή χρήσης των επί μέρους χώρων. Η κάτοψη των αιθουσών, όπως σώζεται σήμερα, ανήκει στην τελευταία οικοδομική φάση του μνημείου. Αναγνωρίστηκαν ο ψυχρός και ο χλιαρός οίκος, χώροι υγιεινής κ.α. Βόρεια των λουτρών σώζονται τα ερείπια καμαροσκεπάστης δεξαμενής και στα ανατολικά, κτίσμα με βοηθητικούς χώρους διαμορφωμένους σε δύο ορόφους.

Το Οκτάγωνο ήταν στραμμένο προς τη θάλασσα και προς νότο είχε επιμηκνή προθάλαμο, ο οποίος, επικοινωνούσε με ένα μεγάλο περιστυλο αίθριο πλάτους 47μ. Εσωτερικά, διαμορφωνόταν με επτά ημικυκλικές κόγχες και είχε λαμπρό διάκοσμο από πολυτελή μάρμαρα. Η βόρεια κόγχη που βρίσκεται απέναντι από την είσοδο, που ανακατασκευάστηκε κατά τον 4ο μ.Χ. αιώνα είναι μεγαλύτερη από τις άλλες και φέρει κεραμοπλαστικό κόσμημα που συμβολίζει τη νίκη του Σταυρού. Το οικοδόμημα, αρχικά προοριζόταν ως αίθουσα θρόνου ή ακροάσεων, αργότερα όμως, άλλαξε χρήση και μετατράπηκε σε χριστιανικό ναό.

Η αποκατάσταση των ερειπίων των Ανακτόρων του Γαλερίου στην πλατεία Ναυαρίνου ξεκίνησε το 1993 και ολοκληρώθηκε το 2006.

Ο Ιππόδρομος ήταν κατασκευασμένος σε άμεση επαφή με το ανατολικό τείχος της πόλης. Είχε μήκος περίπου 500 μ και πλάτος 125 μ. Το βόρειο άκρο βρισκόταν περίπου στο ύψος της εκκλησίας της Υπαπαντής, ενώ το νότιο κυκλικό τμήμα του (σφενδόνη) οριοθετείται νότια της οδού Μητροπόλεως. Λείψανα θολωτών κατα-

Τοπογραφικό διάγραμμα των σωζόμενων κτισμάτων των Ανακτόρων του Γαλερίου.

Εικόνα παλαιότερης εποχής, που η Εγνατία οδός διερχόταν από την Καμάρα.

Historische Abbildung aus der Zeit, als die Egnatia Straße durch den Triumphbogen des Galerius verlief.

σκευών που αποτελούσαν την υποδομή για τη θεμελίωση των κερκίδων βρέθηκαν κατά μήκος της δυτικής πλευράς (πλατεία Ιπποδρομίου 7), ενώ η έλλειψη αρχαιολογικών στοιχείων στην ανατολική πλευρά αφήνει πολλά ερωτηματικά για την ύπαρξη ή όχι αντίστοιχης υποδομής. Στον Ιππόδρομο, ο οποίος παρέμεινε σε χρήση τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 7ου μ.Χ αιώνα, έγινε η σφαγή των Θεσσαλονικέων το 390 μ.Χ. μετά από διαταγή του αυτοκράτορα Θεοδοσίου.

Δυτικά του Ιπποδρόμου (στην οδό Ι. Μιχαήλ και Δημ. Γούναρη) υπήρχε μια ακόμη ορθογώνια αίθουσα με πλούσιο διάκοσμο, αφίδα στη βόρεια πλευρά και είσοδο με προθάλαμο στη νότια. Κατά το Δανό αρχαιολόγο E. Dyggve, το αυτοκρατορικό θεωρείο πρέπει να βρισκόταν στην περιοχή της διασταύρωσης των οδών Δ. Γούναρη και Αλ. Σβώλου, γεγονός το οποίο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο κώρος της ορθογώνιας, αφιδωτής αίθουσας χρησιμοποιούνταν για τελετές που συνδέονταν με την παρουσία του αυτοκράτορα στον Ιππόδρομο. Σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, η ίδια αυτή αίθουσα ήταν το τελευταίο προς βορρά κτίσμα του κυρίως ανακτόρου, μεταξύ δε αυτής και της Αψίδας του Γαλερίου πιθανόν να υπήρχε ένα μεγάλο Forum (Αγορά) με πρόσβαση από βορρά.

Αψίδα Γαλερίου – Καμάρα (12)

Ανήκει στο Γαλεριανό συγκρότημα. Η Αψίδα, η οποία ανοικοδομήθηκε πριν το 305 μ.Χ., για να τιμήσει τους νικηφόρους πολέμους του Γαλερίου κατά των Περσών, υψώθηκε στη συμβολή της Via Regia, της κύριας οδικής αρτηρίας, η οποία διέσχιζε την πόλη από δυτικά προς ανατολικά και της πομπικής οδού που ένωνε τα ανάκτορα με τη Ροτόντα. Η Αψίδα αρχικά σχεδιάστηκε ως τετράπυλο, με τέσσερις πεσσούς που στήριζαν το θόλο που κάλυ-

πτε το τετράγωνο της βάσης. Σε μεταγενέστερη οικοδομική φάση προς βορρά και προς νότο προστέθηκαν δύο ζεύγη τόξων με τέσσερις μικρότερους πεσσούς, η κατασκευή των οποίων έγινε ενδεχομένως, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Σε άμεση επαφή με τους νότιους μικρότερους πεσσούς υπήρχε μεγάλος ορθογώνιος χώρος, διαστάσεων 42.70×17.65μ., επιστρωμένος με ψηφιδωτό δάπεδο, ο οποίος λειτουργούσε ως προθάλαμος του ανακτόρου. Σήμερα σώζονται τρεις μόνο από τους οκτώ συνολικά πεσσούς. Ανάγλυφες παραστάσεις πάνω σε μαρμάρινες πλάκες, διατεταγμένες σε ζώνες, εξιστορούν επεισόδια και πρόσωπα από τη νικηφόρα εκστρατεία του Γαλερίου στην Ανατολή το 297 μ.Χ., εξυμνώντας συμβολικά την πρώτη Τετράρχια (293-305 μ.Χ.).

Ροτόντα (13)

Είναι ένα από τα αρχαιότερα μνημεία της πόλης. Οι δεκαέξι αιώνες ζωής άφησαν τα σημάδια τους σ' αυτό. Η ιστορία του, οι διάφορες ονομασίες του και οι οικοδομικές φάσεις έχουν διαφωτιστεί με επάρκεια από τις αρχαιολογικές, ιστορικές και αρχιτεκτονικές-αναστηλατικές μελέτες και έρευνες των τελευταίων δεκαετιών, ιδιαίτερα μετά τους σεισμούς του 1978. Το κτίριο σύμφωνα με τη νεότερη ιστορική έρευνα κτίστηκε ως ναός της αρχαίας θρησκείας. Το κυκλικό σχήμα του, μοναδικό στην Ελλάδα, το συσχετίζει με το Πάνθεον της Ρώμης. Ο ημισφαιρικός θόλος του οικοδομήματος ήταν κτισμένος με πλίνθους και σύμφωνα με κάποιους ερευνητές στην κορυφή του υπήρχε οπαίο για εξαερισμό και φωτισμό. Εξωτερικά το οικοδόμημα είναι βαρύ, η κάτοψή του όμως εσωτερικά, διαμορφωνόταν με ορθογώνιες κόγχες, που σχηματιζόνταν στο πάχος του τοίχου, ο οποίος έφερε πιθανόν μαρμά-

Η Ροτόντα, τη δεκαετία του 1960, με φόντο την Άνω Πόλη.

Die Rotunda in den '20er Jahren, mit der Oberstadt im Hintergrund.

*Άποψη των ψηφιδωτών του θόλου της Ροτόντας, του 5^{ου} αιώνα, στο οποίο εκκοιζονται μορφές αγίων.
Ansicht der Mosaik des Gewölbes in der Rotunda, die Gestalten von Heiligen darstellen (5. Jh).*

ρινο διάκοσμο. Στην πρόσοψη των κογχών υπήρχαν δύο κίονες που έφεραν καμπύλο επιστύλιο. Η κύρια είσοδος του κτιρίου, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, βρισκόταν στη νότια πλευρά του, πάνω στον άξονα της πομπικής οδού που ξεκινούσε από το τετράπυλο του Γαλερίου.

Η μετατροπή του κτίσματος σε χριστιανικό ναό έγινε στο διάστημα από τα τέλη του 4ου ως τις αρχές του 6ου αιώνα, με μεγαλύτερη πιθανότητα στα χρόνια του Μεγάλου Θεοδοσίου (379-395 μ.Χ.). Κατά την επικρατέστερη άποψη, ο ναός αφιερώθηκε στους Ασωμάτους, ή Αρχαγγέλους, ονομασία που επεκτάθηκε σε γειτονική πύλη του ανατολικού τείχους της πόλης και στη συνοικία (αναφορές σε βυζαντινά κείμενα του 9ου, 12ου και 14ου αιώνα). Υπήρξε και μητρόπολη της Θεσσαλονίκης (1523/24 – 1590/91). Η καταδάφιση του τοίχου της ανατολικής κόγχης και η κατασκευή-προσθήκη του

Ιερού Βήματος (ορθογωνικός χώρος με ημικυκλική αψίδα στα ανατολικά), προκάλεσε καθοριστικές βλάβες-αυτοξίες στη στατική επάρκεια και συνοχή του κτιρίου. Σημαντική επίσης προσθήκη, κατά την περίοδο της λειτουργίας του ως χριστιανικού ναού, ήταν η κατασκευή κλειστής στεγασμένης στοάς γύρω από το ρωμαϊκό πυρήνα, η οποία επικοινωνούσε με τον κεντρικό χώρο δια μέσου των ανοιγμάτων που διανοίχθηκαν στους τοίχους των κογχών. Η στοά καταστράφηκε πιθανόν στους μεγάλους σεισμούς των αρχών του 7ου αιώνα. Στη δυτική κόγχη δημιουργήθηκε νέα είσοδος με νάρθηκα, ενώ στην υπάρχουσα νότια είσοδο προστέθηκε πρόπυλο με δύο παρεκκλήσια, ένα οκταγωνικό βαπτιστήριο στα δυτικά και ένα κυκλικό μαρτύριο στα ανατολικά. Κατάρρευση τμήματος του θόλου με τη ψηφιδωτή διακόσμηση έγινε από σεισμό τον 9ο αιώνα, γεγονός που οδήγησε στην ενίσχυση του όλου

Τμήμα ψηφιδωτών, με διακοσμητικά θέματα, από τις καμάρες των κογχών της Ροτόντας του 5^{ου} αιώνα, σε καρτ-ποστάλ εποχής.

Mosaik-Abschnitt mit dekorativen Motiven an den Bögen der Konchen in der Rotunda (5. Jh) auf einer historischen Ansichtskarte.

κτίσματος με την κατασκευή των δύο εξωτερικών αντηρίδων. Η συνέχιση του τονισμού του άξονα της ποιμπικής οδού της ρωμαϊκής εποχής, μεταξύ ανακτόρου-αψίδας-Ροτόντας, στηρίζει την άποψη ότι η Ροτόντα ήταν αυτοκρατορικός ναός από την παλαιοχριστιανική περίοδο, έως και τους μεσοβυζαντινούς χρόνους (11ος -12ος αιώνας).

Τα λαμπρότερα όμως λείψανα από την παλαιοχριστιανική φάση του μνημείου, είναι τα εξαιρετικής ωριότητας και τέχνης ψηφιδωτά του, που είναι επηρεασμένα από την τέχνη της Ελληνιστικής Ανατολής, έργα λαμπρού καλλιτεχνικού εργαστηρίου της Θεσσαλονίκης. Διακοσμήθηκαν οι καμάρες των κογχών, τα τοξωτά ανοίγματα των φεγγιτών και ο θόλος, ενώ ο τοίχος του κτίσματος (ως τη βάση του θόλου) επενδύθηκε με πολύχρωμες μαρμαρίνες πλάκες, μια ορθομαρμάρωση από την οποία δεν απέμεινε κανένα ίχνος. Από τα τμήματα όμως των ψηφιδωτών που διασώθηκαν, εντυπωσιάζει ο πλούτος των θεμάτων, η φυσιοκρατική τους απόδοση, η ποικιλία των χρωμάτων και η λαμπρότητα των χρυσών και ασημένιων ψηφιδών του φόντου. Το κτίριο, το 1590-91, μετατράπηκε σε τζαμί από τον Sinan Paşa και το σέιχη του γειτονικού τεκέ των δερβίσιδων Hortacı Süleyman Efendi. Ο τάφος του δερβίσιχ και ενός Yusuif Bey βρίσκονται σε ταφικό περίβολο, εξωτερικά του Ιερού Βήματος του ναού. Κατάλοιπα της ίδιας εποχής είναι ο μιναρές, το συντριβάνι, στα δυτικά του κτιρίου και τα προστώα της δυτικής και νότιας εισόδου. Ήταν γνωστό ως Παλιά Μητρόπολη (Eski Metropol). Την ονομασία Rotonda απέδωσαν στο μνημείο οι περιηγητές του 18ου-19ου αιώνα.

Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης (1912) το μνημείο αποδόθηκε και πάλι στη χριστιανική λατρεία έως το 1914, οπότε άρχισαν εκτεταμένες

αρχαιολογικές ανασκαφές και έρευνες. Το 1917 μετατράπηκε σε «Μακεδονικό Μουσείο». Αργότερα και μέχρι τους σεισμούς του 1978, οπότε άρχισαν οι πλέον ολοκληρωμένες και πλήρεις μελέτες αναστήλωσης, φιλοξένησε έκθεση χριστιανικών γλυπτών.

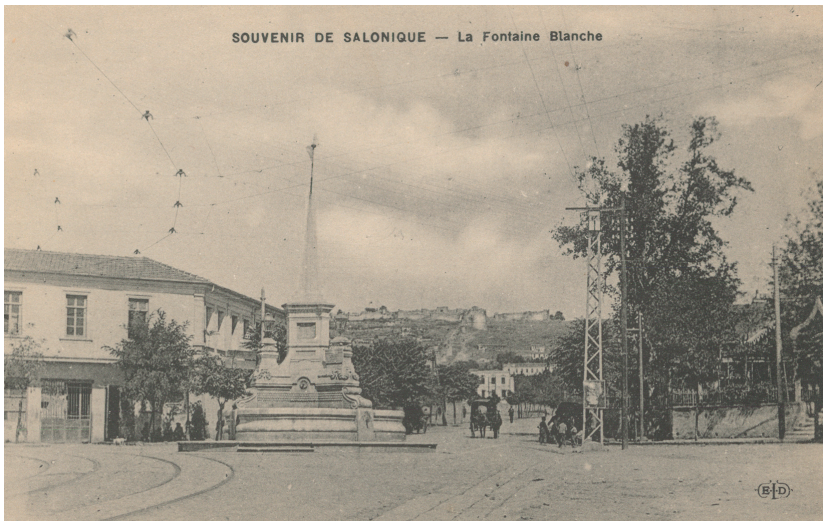
Εκκλησία Αγίου Γεωργίου (14)

Η μικρή εκκλησία βρίσκεται απέναντι από τη δυτική πύλη του περιβόλου της Ροτόντας και είναι μετόχι της Μονής Οσίου Γρηγορίου του Αγίου Όρους. Σε αυτήν μεταφέρθηκαν τα ιερά σκεύη του ναού της Ροτόντας, όταν μετατράπηκε σε τζαμί, και για το λόγο αυτό η Ροτόντα ονομάστηκε μετά την απελευθέρωση Άγιος Γεώργιος. Ως το 1758 ήταν παρεκκλήσι της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης. Είναι τρικλιτη βασιλική με πρόσθετο συνεχόμενο χώρο στη νότια πλευρά της, μορφή που προέρχεται από τη ριζική ανακαίνιση, η οποία τελείωσε στα 1815. Νεότερες επεμβάσεις αλλοίωσαν τον εσωτερικό και εξωτερικό χώρο του μνημείου.

Εκκλησία Αγίου Παντελεήμονα (15)

Η ταύτιση της είναι προβληματική, αφού η ονομασία της είναι νεότερη. Ιστορικές έρευνες την ταύτισαν ωστόσο με τη Μονή της Θεοτόκου Περιβλέπτου, γνωστής και ως Μονής του κυρ Ισαάκ, από το μοναχικό όνομα του ιδρυτή της, ο οποίος με το όνομα Ιάκωβος διατέλεσε Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1295 - 1315). Η μονή αυτή συνδέθηκε με σπουδαίες πνευματικές φυσιογνωμίες της πόλης το 14ο αιώνα, όπως ο ελληνιστής Θωμάς Μάγιστρος και ο συγγραφέας Ματθαίος Βλάσταρης. Μετά το 1548, μετατράπηκε σε τζαμί με την ονομασία İshakiye τζαμί. Μια άλλη άποψη που διατυπώθηκε θεωρεί ότι η Μονή της Περιβλέπτου υπήρχε ήδη τον 12ο αιώνα και ότι μετατράπη-

*Το Συντριβάνι της Θεσσαλονίκης, το οποίο κατασκευάστηκε μετά τη διάνοιξη της νέας λεωφόρου Hamidiye, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και αποκαταστάθηκε, το 1977, από τον Δήμο Θεσσαλονίκης.
Der Springbrunnen von Thessaloniki, am Ende des 19. Jahrhunderts nach der Anlegung des neuen Hamidiye Boulevards erstellt und 1977 von der Stadtgemeinde Thessaloniki restauriert.*

κε σε τζαμί γύρω στο 1500, από τον İshak Çelebi καδή της Θεσσαλονίκης, από τον οποίο πήρε και το όνομα. Πάντως η αρχιτεκτονική και ο τοιχογραφικός διάκοσμος του μνημείου, χρονολογούν το ναό στα τέλη του 13ου – αρχές 14ου αι. και μαζί με κάποιες άλλες ενδείξεις φαίνεται να δικαιώνουν την πρώτη άποψη. Ο αρχιτεκτονικός του τύπος ανήκει στον τύπο του σύνθετου τετρακιόνιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου, με νάρθηκα και περιμετρική στοά, που ανατολικά απολήγει σε δύο παρεκκλήσια. Η στοά καταστράφηκε στις αρχές του 20ου αιώνα, όχι όμως και τα παρεκκλήσια. Λιγοστές είναι οι αρχικές τοιχογραφίες που απέμειναν στην πρόθεση και στο διακονικό. Χαρακτηρίστηκαν μεταβατικές ως προς την τεχνοτροπία, επειδή συνδυάζουν το μνημειακό ύφος, την αντικλασική αντίληψη και το πλάσιμο της ζωγραφικής του 13ου αι., με τη χρωματική αρμονία και την τυπολογία των προσώπων των έργων του 14ου αι. Για αυτό χρονολογούνται στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 14ου αιώνα. Ο υπόλοιπος τοιχογραφικός διάκοσμος του ναού ανήκει στην τουρκική επισκευή των αρχών του 20ου αι. Από τη φάση της μετατροπής του σε τζαμί διατηρούνται στον περίβολο η βάση του μιναρέ και το μαρμάρινο σιντριβάνι.

Εκκλησία Σωτήρος (16)

Αρχικά επικρατούσε η άποψη ότι ήταν μικρή μονή του Σωτήρα του κυρ Κύρου, η οποία αναφέρεται σε χρυσόβουλλο του 1364 του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου στη Μονή Βατοπεδίου. Οι αρχαιολογικές έρευνες και οι αναστηλωτικές μελέτες και εργασίες που έγιναν στο μνημείο ύστερα από τους σεισμούς του 1978, έφεραν στο φως νέα στοιχεία και ανέτρεψαν τις έως τότε γνώσεις μας γι' αυτό. Βρέθηκε η αρχική θέση της Αγίας Τράπεζας και από μια μικρή μολύβδινη λειψανοθήκη (εγκαινίο ναού) που έφερε εγχάρακτες επιγραφές, συνάγεται ότι ο ναός είχε αφιερωθεί στην Παναγία. Αποκαλύφθηκε επίσης ο αρχικός, σπάνιος, αρχιτεκτονικός τύπος του, που ήταν τετράκογχος εγγεγραμμένος. Η ανεύρεση τάφων εντός και γύρω από το ναό, αποδεικνύει το νεκρικό χαρακτήρα του μνημείου. Νόμισμα που βρέθηκε στον τρούλο, τοποθετημένο εκεί κατά το κτίσιμό του, χρονολογεί το ναό στα 1350. Ο προσκολλημένος στα δυτικά νάρθηκας είναι προσθήκη του 1936, σε αντικατάσταση παλαιότερου των μεταβυζαντινών χρόνων. Η κάλυψη του ναού γίνεται με οκτάπλευρο τρούλο, υψηλό για τις διαστάσεις του μνημείου, ενώ η διάρθρωσή του με επάλληλα τόξα και πλίνθινους ημικίονες είναι τυπικά γνωρίσματα της παλαιολόγειας ναοδομίας της Θεσσαλονίκης. Είναι βέβαιο ότι, κατά την τουρκοκρατία, δεν μετατράπηκε σε τζαμί, ίσως εξαιτίας των περιορισμένων διαστάσεών του, ή επειδή βρισκόταν στη χριστιανική συνοικία της Παναγούδας, στον περίβολο ιδιωτικού σπιτιού. Η κυριότερη όμως ανακάλυψη, κατά τις εργασίες αναστήλωσης μετά το 1978, ήταν οι άγνωστες ως τότε τοιχογραφίες του ναού που χρονολογούνται στην περίοδο 1350-1370. Προσφέρουν με την τέχνη τους πολύτιμη μαρτυρία για την ως τώρα άγνωστη καλλιτεχνική δημιουργία της πόλης στα μέσα του αιώνα και αποκαλύπτουν με τη θεματολογία τους πνευματικούς προσανατολισμούς των διανοουμένων της.

Κτίριο Νεδέλκου (17)

Οικοδομήθηκε το 1909 από την οικογένεια Ι. Νεδέλκου, σε οικόπεδο που αγοράστηκε το 1907. Το διώροφο κτίριο είχε μαγαζιά στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόσοψη με την έντονη διακοσμητική διάθεση και τις ανάγλυφες παραστάσεις, στοιχεία χαρακτηρι-

στικά των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα. Το κτίριο περιήλθε στην ιδιοκτησία του Δήμου Θεσσαλονίκης, αναστηλώθηκε μετά τους σεισμούς του 1978 και έχει παραχωρηθεί στην Αγιορειτική Εστία, ίδρυμα το οποίο ασχολείται με την πολιτιστική κληρονομιά του Αγίου Όρους.

Κτίριο Παλιάς Οικοκυρικής Σχολής (18)

Το κτίριο αυτό συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη της παιδείας στη Θεσσαλονίκη κατά το διάστημα της τουρκοκρατίας, με περιορισμένες σχετικές πληροφορίες που αντλούνται από τα Τουρκικά Αρχεία. Μετά την πυρκαγιά του 1890 στο ιστορικό κέντρο της πόλης αγοράστηκε το οικόπεδο στην οδό Εγνατία, κοντά στην εκκλησία της Παναγούδας και κτίστηκε το σχολείο που άρχισε να λειτουργεί το Σεπτέμβριο του 1893 και διασώζεται μέχρι σήμερα. Στέγασε σειρά εκπαιδευτηρίων μέσης εκπαίδευσης, μεταξύ των οποίων και την ιστορική Οικοκυρική Σχολή Θηλέων. Αποτελεί ενδιαφέρον δείγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, με αυστηρή συμμετρία στις λιτές όψεις και με αξιόλογα διακοσμητικά στοιχεία.

Εκκλησία Παναγίας Γοργοεπηκόου (Παναγούδα) (19)

Αφιερωμένη στο Γενέσιο της Θεοτόκου κτίστηκε το 1818, αντικαθιστώντας προηγούμενο ναό με το ίδιο όνομα (βεβαιώνεται σε κώδικα το 1789), ο οποίος καταστράφηκε από πυρκαγιά το 1817. Ανήκει στον τύπο της τρικίτης ξυλόστεγης βασιλικής, με γυναικωνίτη. Από την εκκλησία αυτήν προέρχονται σπουδαία βυζαντινά κειμήλια, γεγονός που μαζί με άλλες ενδείξεις καθιστά πιθανή την ύπαρξη βυζαντινού ναού στην ίδια θέση.

Η Αχειροποίητος, από την πλατεία Μακεδονομάχων, σε εικόνα εποχής.

Die Kirche Panagia Acheiropoitis, Blick vom Makedonomachon-Platz, auf einer historischen Ansichtskarte.

Εκκλησία Αγίου Αθανασίου (20)

Βρίσκεται στη συμβολή των οδών Εγνατίας και Σωκράτους, σε επίπεδο καμηλότερο από αυτές. Δεν είναι εξακριβωμένο αν βρίσκεται στη θέση του ομώνυμου ναού της πόλης, που είναι γνωστός από πηγές του 14ου αιώνα. Για την κυριότητα του ναού στα χρόνια της τουρκοκρατίας ξέσπασαν αρκετές διαμάχες ανάμεσα στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης και τη μονή Βλατάδων, μια διαμάχη που συνεχίστηκε σε όλο το δεύτερο μισό 17ου αιώνα και ολόκληρο τον 18ο αι. Καταστράφηκε από πυρκαγιά στα 1817. Μετά την ανακαίνισή του στα 1818, ο ναός έγινε ενοριακός. Είναι τρίκλιτη βασιλική με γυναικωνίτη μορφής εσωτερικού εξώστη, σε σχήμα Π. Από τον εσωτερικό διάκοσμο του ναού διατηρούνται σήμερα μόνο ο δεσποτικός θρόνος και ο άμβωνας, ενώ το αξιόλογο ξυλόγλυπτο τέμπλο αντικαταστάθηκε με καινούργιο.

Εκκλησία Αχειροποιήτου (21)

Είναι μια μεγάλη παλαιοχριστιανική βασιλική που σώζεται σχεδόν στο αρχικό ύψος της, κτισμένη πάνω σε ένα συγκρότημα ρωμαϊκών, δημοσίων λουτρών. Αναφέρεται ως ναός της Παναγίας Θεοτόκου και μάλιστα ο Μεγάλος Ναός της Θεοτόκου μέχρι το 14ο αι., οπότε σε έγγραφο του 1320 εμφανίζεται για πρώτη φορά η επωνυμία Αχειροποίητος. Είναι τρίκλιτη, ξυλόστεγη βασιλική με υπερώα. Τα ίχνη του εξωάρθρα στη δυτική πλευρά αποτελούσαν ίσως την ανατολική στοά του αιθρίου της βασιλικής, το οποίο πρέπει να βρίσκεται κάτω από τη σημερινή πλατεία Μακεδονομάχων. Η σημερινή στέγη του ναού είναι χαμηλότερη από την αρχική, για αυτό ο εξωτερικός όγκος του φαίνεται ακόμη πιο βαρύς. Στο εσωτερικό του όμως, η αρμονία και η ισορροπία στη διάρθρωση των μερών του οικοδομήματος, το διάχυτο έμμεσο φως από τα πολύλοβα παράθυρα των εξωτερικών τοίχων και ο πολυτελής και επιβλητικός διάκοσμος, δίνουν μια τελείως διαφορετική εικόνα της εκκλησίας. Το κεντρικό κλίτος απολήγει στο ιερό βήμα σε μια μεγάλη ημικυκλική κόγχη μέσα στην οποία εγγράφονται το σύνθηρο και ο επισκοπικός θρόνος. Το σημερινό τέμπλο του ιερού είναι σύγχρονο. Το βόρειο κλίτος απολήγει στην ανατολική πλευρά του στο μεσοβυζαντινό παρεκκλήσιο της Αγίας Ειρήνης. Το αναστηλωμένο πρόσκιπμα, το οποίο βρίσκεται στο μέσον της εξωτερικής πλευράς του ναού θεωρείται το βαπτιστήριο της βασιλικής. Το αρχικό δάπεδο από μεγάλες μαρμαρίνες πλάκες σώζεται ως σήμερα. Στο βόρειο περιβόλο της βασιλικής υπάρχουν τα ίχνη από ένα διώροφο καμαρωτό πρόσκιπμα, καθώς και το κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στα υπερώα. Το κλιμακοστάσιο αυτό, στη σημερινή του μορφή, εντάσσεται στις εκτεταμένες επισκευές του 7ου αιώνα, που έγιναν στο ναό μετά τους σεισμούς του 620-630. Ο γλυπτός διάκοσμος αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο που σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε για τη βασιλική και δίνει μια σταθερή χρονολόγηση στο μνημείο. Τα ψηφιδωτά πρέπει να χρονολογηθούν, όπως και όλο το οικοδόμημα και ο γλυπτός διάκοσμός της, μετά το 450, στο τρίτο τέταρτο του 5ου αιώνα. Η κτητορική επιγραφή βρίσκεται στο εσωράχιο του νότιου και κεντρικού τόξου του τριβήλου. Από τη βυζαντινή περίοδο του ναού σώζονται λίγες τοιχογραφίες σε κακή κατάσταση, στο νότιο κλίτος, στον τοίχο πάνω από τη νότια κιονοστοιχία. Τα αρχαϊκά τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά και τα σχηματοποιημένα εκφραστικά μέσα στην απόδοση των μορφών αποτελούν επιβίωση της υστεροκομηνιανής τέχνης στη ζωγραφική των αρχών του 13ου αιώνα.

Εκκλησία Αγίας Σοφίας (22)

Υπήρξε, τουλάχιστον από τον 8ο αι. έως τη μετατροπή της σε τζαμί το 1523/24, η «Μεγάλη εκκλησία» της Θεσσαλονίκης, δηλαδή ο μητροπολιτικός ναός της πόλης. Έχει κτιστεί πάνω σε μια μεγάλη πεντάκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική, πιθανόν του 5ου αιώνα, η οποία θεωρείται ως η πρώτη επισκοπική εκκλησία της πόλης. Στο συγκρότημα αυτής της επισκοπικής εκκλησίας αποδίδεται τελευταία και ερμηνεύεται ως παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο, το θεωρούμενο ως ρωμαϊκό νυμφαίο στη νότια πλευρά της σημερινής Αγίας Σοφίας, στο χώρο που είναι γνωστός ως **Αγίασμα του Ιωάννου Προδρόμου (23)**. Η παλαιοχριστιανική βασιλική είχε επίσης ανοικοδομηθεί πάνω σ' ένα προγενέστερο εκτεταμένο ρωμαϊκό οικοδομικό συγκρότημα που περιελάμβανε θέρμες και έχει ανασκαφεί γύρω από το ναό, ιδιαίτερα στη νότια πλευρά του και σε οικόπεδα της οδού Μακένζι Κινγκ.

Μετά την καταστροφή της βασιλικής, πιθανόν από τους γνωστούς ιστορικά σεισμούς του 620-630, κτίστηκε ο σημερινός μεγάλος ναός. Κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας (1204-1224) μετατράπηκε προσωρινά σε καθεδρικό ναό των καθολικών. Στο βόρειο τοίχο, αποκαλύφθηκε μονόχωρο παρεκκλήσιο (χρονολογούμενο προ του 14ου αι.). Μεταγενέστερο παρεκκλήσιο διαμορφώθηκε έξω από το βορειοδυτικό πρόπυλο. Στη δυτική πλευρά της αυλής, που αντιστοιχεί περίπου με το αίθριο της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, υπήρχε παλαιολόγειο πρόπυλο, με τριπλή τοξοστοιχία στην εσωτερική και εξωτερική πλευρά του, το οποίο κατεδαφίστηκε στις επισκευές του 1908-1910.

Πιστεύεται ότι αρχικά υπήρχε διώροφος εξωνάρθηκας με κλιμακοστάσια, που ενσωματώθηκαν στο ναό του 7ου αι., από την παλαιοχριστιανική βασιλική. Ο πυργίσκος στη βορειοδυτική γωνία που περιλαμβάνει κλιμακοστάσιο προς τα υπερώα, είναι ασφαλώς τουρκική προσθήκη και πρέπει να ταυτιστεί με τον αρχικό μιναρέ. Από το νάρθηκα, που επικοινωνεί ελεύθερα με

*Ο Ιερός Ναός της του Θεού Σοφίας, την περίοδο του Μεσοπολέμου.
Die Heilige Kirche Agia Sofia während der Zwischenkriegszeit.*

τα κλίτη, περνάμε στον κυρίως ναό που αποτελείται από έναν κεντρικό σταυρικό πυρήνα, του οποίου το κέντρο καλύπτει ο μεγάλος τρούλος. Στον όροφο επαναλαμβάνεται η διάταξη του περιστώου γύρω από τον κεντρικό πυρήνα και σχηματίζονται υπερώα. Η ανεύρεση αριθμού μολυβδόβουλλων στις ανασκαφές των υπερώων και ιδιαίτερα του νοτιοδυτικού διαμερίσματος, επιβεβαιώνει ίσως την άποψη ότι εκεί ήταν οι χώροι διοίκησης και γραμματείας της μητρόπολης.

Από τον αρχικό γλυπτό διάκοσμο του ναού σώζονται μόνο οι κίονες και τα κιονόκρανα της βόρειας κιονοστοιχίας του ισογείου. Τα κιονόκρανα των μέσων του 7ου αιώνα, που τοποθετήθηκαν στη δυτική είσοδο του ναού μετά την πυρκαγιά του 1890, προέρχονται από το υστεροβυζαντινό πρότυπο, όπου είχαν ήδη χρησιμοποιηθεί σε δεύτερη χρήση.

Τα ψηφιδωτά της Αγίας Σοφίας αποτελούν εντυπωσιακά δείγματα της βυζαντινής τέχνης του ψηφιδωτού και προέρχονται από τρεις περιόδους. Τα ψηφιδωτά της πρώτης περιόδου σώζονται στην ημικυκλική καμάρα που στεγάζει το χώρο του Ιερού Βήματος, μπροστά από την κόγχη. Στη γένεση της καμάρας και στις δύο πλευρές, πάνω σε χρυσό «φόντο» αναπτύσσονται οι κτητορικές επιγραφές σε σταυρόσχημα μονογράμματα και σε συνεχή επιγραφή. Τα ιστορικά πρόσωπα που αναφέρονται είναι ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΣΤ' και η μητέρα του Ειρήνη η Αθηναία, οι οποίοι συμβασιλεύσαν στα έτη 780-788. Στην ίδια ανεικονική διακόσμηση ανήκει και ένας μεγάλος σταυρός στην κόγχη, ίχνη του οποίου διακρίνονται και σήμερα στο χρυσό φόντο πάνω από το φωτοστέφανο και δίπλα στους ώμους της έθρονης Πλατύερας, μιας ψηφιδωτής παράστασης προβληματικής στη χρονολόγησή της. Στη δεύτερη περίοδο (9ου αι.) ανήκει και η παράσταση της Ανάληψης στον τρούλο του ναού. Πρόκειται για μια μνημειακή σύνθεση, όπου μέσα σ' ένα υπερβατικό βραχώδες τοπίο ελαιώνα κινούνται οι εκφραστικές μορφές των αποστόλων, η ακίνητη υπερβατική μορφή της Θεοτόκου και οι μορφές των αγγέλων που παρακολουθούν την Ανάληψη του Χριστού μέσα σε κυκλική δόξα στην κορυφή του τρούλου.

Από τις τοιχογραφίες του 11ου αι., στο νάρθηκα του ναού, σώζονται σήμερα λίγες μορφές αγίων μοναχών στις καμάρες των μεγάλων ανοιγμάτων του δυτικού τοίχου. Ο ζωγραφικός διάκοσμος που μιμείται ορθομαρμάρωση οφείλεται στις επισκευές του ναού, στις αρχές του 20ου αιώνα.

Εκκλησία Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά (24) (σημερινός Μητροπολιτικός Ναός)

Κτίστηκε μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1890 που κατέστρεψε ένα μεγάλο τμήμα της παραθαλάσσιας ζώνης της πόλης, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλλερ, τροποποιημένα στη συνέχεια από τον αρχιτέκτονα Ξεν. Παιονίδη, που είχε την ευθύνη της εκτέλεσης του έργου. Ο ναός ολοκληρώθηκε το 1914. Ο αρχιτεκτονικός τύπος έχει πρότυπο το βυζαντινό οκταγωνικό τύπο με μορφολογικά στοιχεία νεορωμανικά και νεοκλασικά, σύμφωνα με το ρεύμα του εκλεκτικισμού που επηρέασε την αρχιτεκτονική της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα. Η αρχική αγιογράφηση του ναού έγινε από τον κωνσταντινοπολίτη ζωγράφο Νικόλαο Κεοσανλή.

Κτίριο Γενικού Ελληνικού Προξενείου (25)

Κατασκευάστηκε μεταξύ των ετών 1890-1893, με σχέδια του γνωστότατου

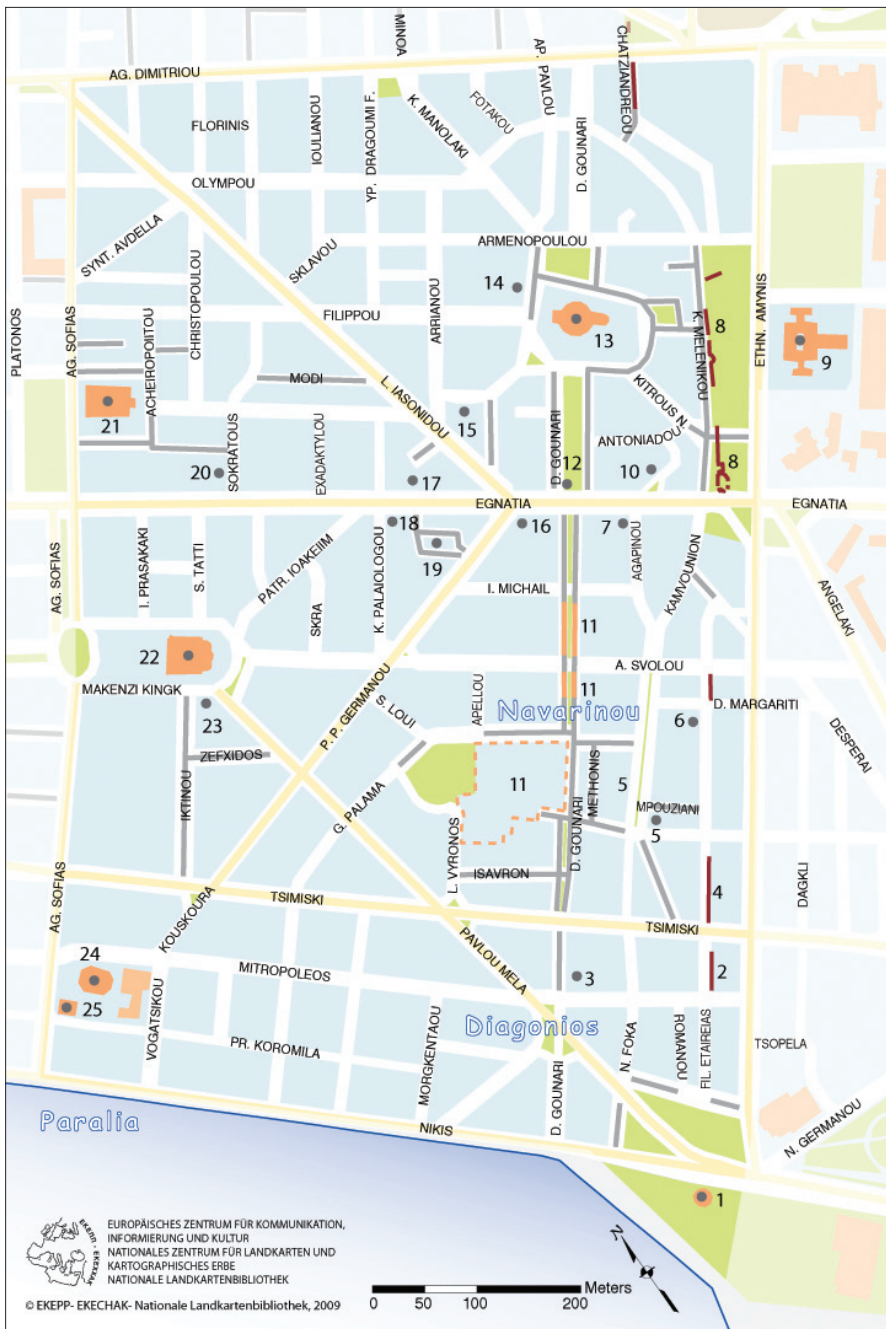

αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλλερ. Το κτίριο συνδέεται άμεσα με τα ιστορικά γεγονότα των αρχών του 20ου αιώνα, δεδομένου ότι στεγάστηκε σ'αυτό το Ελληνικό Γενικό Προξενείο. Η ευρύτερη περιοχή όπου βρίσκεται, μετά το 1590 αποτέλεσε το επίκεντρο της Ελληνικής Κοινότητας. Η περιοχική διατήρησε τα ίδια χαρακτηριστικά και μετά την πυρκαγιά του 1890, όταν αποφασίστηκε να ανεγερθεί ένα ειδικό κτίριο για το Ελληνικό Προξενείο δίπλα στη Μητρόπολη. Τα δύο κτίσματα συνδέονταν με εσωτερική επικοινωνία, ώστε το Προξενείο να είναι επισκέψιμο από τους Έλληνες που έφεραν τουρκική υπηκοότητα, χωρίς να γίνονται αντιληπτοί από τις τουρκικές αρχές. Το Μάιο του 1923, το ακίνητο παραχωρήθηκε στον Ιερό Ναό του Γρηγορίου του Παλαμά (Μητρόπολη Θεσσαλονίκης) και στέγασε μέχρι και το 1978 δημόσια Δημοτικά Σχολεία. Όσον αφορά την αρχιτεκτονική του είναι από τα λίγα ιστορικά, νεότερα κτίρια της πόλης, στα οποία εφαρμόστηκαν τα βασικά χαρακτηριστικά του νεοκλασικισμού. Μετά τους σεισμούς του 1978 και την απομάκρυνση των σχολείων, ολοκληρώθηκε η αποκατάστασή του και από εκείνη την περίοδο έως σήμερα στεγάζει το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα.

Το ιστορικό κτίριο του Ελληνικού Προξενείου Θεσσαλονίκης (σημερινό Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα), μπροστά από το Μητροπολιτικό Ναό Θεσσαλονίκης του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά.

Das historische Gebäude des ehemaligen griechischen Generalkonsulats (heute Museum des Makedonischen Freiheitskampfes), vor der Metropolitanankirche von Thessaloniki, die dem Heiligen Grigorios Palamas geweiht ist.

 EUROPÄISCHES ZENTRUM FÜR KOMMUNIKATION,
 INFORMIERUNG UND KULTUR
 NATIONALES ZENTRUM FÜR LANDKARTEN UND
 KARTOGRAPHISCHES ERBE
 NATIONALE LANDKARTENBIBLIOTHEK
 © EKEPP- EKECHAK- Nationale Landkartenbibliothek, 2009

Von der UFERPROMENADE und dem WEISSEN TURM

über den SYNTRIVANI-PLATZ bis zu den AGIOU DIMITRIOU und AGIAS SOPHIAS Straßen

1. SPAZIERGANG

Weißer Turm-Stadtmuseum (1)

Dort, wo die Ufermauer auf die östliche Stadtmauer trifft, stand ein byzantinischer Turm, an dessen Stelle der Weiße Turm im späten 15. Jahrhundert im Rahmen der Modernisierung der städtischen Befestigungsanlagen durch die Osmanen erbaut wurde (s. auch Alysseos Turm). Das Wahrzeichen von Thessaloniki ist ein eng mit Stadtgeschichte und -legenden verbundenes Denkmal. Diese Legenden schlagen sich in seinen unterschiedlichen Namen nieder: Der ursprüngliche Name 'Kalamaria-Festung' (18. Jh.) wurde im 19. Jahrhundert durch die Bezeichnungen 'Turm der Janitscharen' und 'Bluturm' (Kanli Kule) ersetzt. Diese fanden ihren Ursprung in der Turmnutzung als Gefängnis für Schwerverbrecher und zum Tode Verurteilten, die die Janitscharen auf dem Zinnenkranz hinrichteten und deren Blut die Fassade des Turmes übertünchte. Der aktuelle Name des Denkmals ist darauf zurückzuführen, dass ein Verurteilter 1890 das Äußere des Turms im Gegenzug zu seiner Freiheit weiß strich. Der Weiße Turm stellt ein typisches Festungsbeispiel der großen Rundtürme des späten 15. und frühen 16. Jahrhunderts dar, die die mittelalterlichen rechteckigen Türme ersetzen, um den neuen Verteidigungstechniken mit Artilleriewaffen zu entsprechen. Die Etablierung dieser Techniken hat zu Innovationen in der Verteidigungsarchitektur geführt. Das Bauwerk war von einer hölzernen, kegelförmigen und mit Blei bedeckten Dachkonstruktion überdacht worden. Bis Anfang des 20. Jahrhunderts blieb um den Turm herum außerdem noch eine polygonale Verteidigungsmauer mit Öffnungen für Kanonen auf Meereshöhe an ihren Seiten und Scharwachtürmchen in ihren Ecken erhalten. Nach der türkischen Inschrift, die über dem Eingang gefunden wurde, handelt es sich hierbei um eine Konstruktion, die 1535-36 errichtet wurde. Heute befindet sich im Weißen Turm das Stadtmuseum, in dem die Geschichte der Stadt mithilfe digitaler Medien präsentiert wird.

Östliche Mauern-Vormauer (2)

(Filikis Etaireias Str., auf der Rückseite des Piräus-Bank-Gebäudes). Ein Vormauerteil der östlichen Verteidigungsmauer (spätes 4.- frühes 5. Jh.) ist klar zu sehen. Die östlichen Mauern wurden 1889 abgerissen.

Kirche der Nea Panagia (3)

Früher war sie unter dem Namen Megali oder Trani Panagia (große oder grandiose Jungfrau Maria) bekannt und ist der Mariä Himmelfahrt geweiht. Die heutige Kirche wurde 1727 an der Stelle eines byzantinischen, der Muttergottes geweihten, Klosters (12. Jh.) erbaut, das um 1690 bei einem Feuer abgebrannt war. Es handelt sich um eine dreischiffige Basilika mit einem Gynäkonit (Frauenempore). Von großem Interesse sind die Wandmalereien des Altarraums und des Gynäkonits, die die Tendenz der Malerei des 18.

*Η παραλία της πόλης σε εικόνα της δεκαετίας του 1960.
Die Uferpromenade auf einer Abbildung aus den '60er
Jahren.*

Jahrhunderts hervorheben, auf Muster der paläologischen Epoche zu verweisen. Interessant sind auch die vergoldete hölzerne Ikonenwand, an der jetzt moderne Ikonen hängen, der bischöfliche Thron, die Kanzel und die bemalte Decke, die aus dem 19. Jahrhundert stammen.

Östliche Mauern – Vormauer (4)

(Kreuzung Filikis Etaireias - Tsimiski Straßen). Hier ist ein Vormauerstück der östlichen Verteidigungsmauer (spätes 4.-frühes 5. Jh.) zu sehen. Im

inneren Mauergebiet grenzten die Sitzreihen des römischen Hippodroms (Ippodromiou-Platz) an die Mauer. Ein ähnlicher Teil ist in der Umgebung des Gebäudes der Stadtbibliothek von Thessaloniki erhalten (Filikis Etaireias Str.). Die östlichen Mauern wurden 1889 abgerissen.

Kirche von Agios Konstantinos (Ippodromiou-Platz) (5)

Eine moderne Kirche an der Stelle einer früheren byzantinischen Kirche. Die Sitzreihen des östlichen Teils des Hippodroms wurden im nördlich nebenliegenden Grundstück ausgegraben.

Kirche von Agios Antonios (6)

Die Kirche ist dem Heiligen Antonios dem Großen und dem Hosios Antonios, einem regionalen Heiligen von Veroia und Schutzpatron der geistig Erkrankten, geweiht. Sie stammt aus dem 18. Jahrhundert und war eine Kapelle, die zur Metropolitankirche von Thessaloniki gehörte. Sie wurde als Anstalt für die geistig Erkrankten genutzt, wie die großen eisernen Ringe an der Ikonenwand verraten, an denen die Patienten in Ketten gelegt wurden. Die nordöstliche Ecke der Kirche ist Teil eines dreieckigen Turms der östlichen Stadtmauer. Die Kirche wurde so errichtet, dass sie an die Mauer grenzte. Sie ist zweischiffig und von der ursprünglichen Innenverzierung ist die hölzerne, bemalte Ikonenwand erhalten.

Hypapante (Kirche zur Darstellung des Herrn) (7)

Die heutige Kirche, eine dreischiffige holzüberdachte Basilika, unterzog sich 1841 einer radikalen Reparatur. Quellen (frühes 16. Jh.) beziehen

Εσωτερικός χώρος του Λευκού Πύργου, που χρησιμοποιείται για την έκθεση ψηφιακών αναπαραστάσεων της Θεσσαλονίκης.

Innenraum des Weißen Turms, der heute zur Ausstellung digitaler Rekonstruktionen von Thessaloniki genutzt wird.

sich auf ihre Einräumung als zum Kloster der Heilige Anastasia in Chalkidiki gehörende Kirche. Auch eine an der östlichen Wand der Kirche gefundene Inschrift von 1841 erwähnt die Eigentumsrechte des Klosters. In der nördlichen Wand sind Marmorfragmente römischer und byzantinischer Skulpturen sowie ein Teil einer Inschrift von 1272, die einen byzantinischen Offiziellen erwähnt, eingemauert. Die holzgeschnitzte Verzierung der Kirche stammt aus dem 19. Jahrhundert, während die Tür des Altarraums mit der Verkündigungsszene von einem Künstler der Kretischen Schule im 16. Jahrhundert kreiert wurde.

Östliche Mauern-Vormauer (8)

Ein Teil der Hauptmauer und der Vormauer der östlichen Seite (spätes 4.-frühes 5. Jh.) ist an der Egnatia Straße in Richtung Syntrivani-Platz erhalten, genau dort, wo der 'Boulevard' der Byzantiner am Kassandrotischen Tor, dem Haupttor der Stadtmauer, endete, von dem heute aber keine sichtbaren Spuren mehr erhalten sind. Manche Spuren (unterer Teil) der Mauer erstrecken sich entlang der Fußgängerzone der K. Melenikou Straße. In diesem Gebiet sind auch Teile von rechteckigen Türmen aus Natursteinen der römischen Zeit zu sehen, die zur römischen Mauer der Stadt (Mitte des 3. Jahrhunderts) gehören. Mehrere dieser Spuren sieht man auch in Intervallen bis zur Agiou Dimitriou Straße hinter dem G. Gennimatas-Krankenhaus.

Alte Philosophische Fakultät der Aristoteles Universität Thessaloniki (AUTH) (9)

Das Gebäude wurde von den Osmanen errichtet, um die 1887 gegründete

*Τμήμα του κυρίου τείχους και του προτειξίσματος της ανατολικής πλευράς, στην πλατεία Συντριβανίου.
Teil der Hauptmauer und der Vormauer der Ostseite am Syntrivani-Platz.*

Schule für Öffentliche Verwaltung (Idadié) zu beherbergen. Der Architekturplan wurde vom italienischen Architekten Vitaliano Poselli entworfen. Nach 1908 wuchs die Zahl der Studenten und zu diesem Zeitpunkt wurden vermutlich die zwei zweistöckigen Seitenflügel angebaut. Nach der Befreiung von Thessaloniki im Jahre 1912 hat das Gebäude das 2. Militärkrankenhaus beherbergt. 1927 wurde die Universität von Thessaloniki dorthin verlagert. Seitdem wird das Gebäude ständig modifiziert und erweitert; bis heute haben der Anbau eines dritten Stocks im Bereich der Seitenflügel und eines hinteren Flügels sowie eine Neugestaltung der großen Räume im Kellergeschoss stattgefunden.

Kirche von Panagia Dexia (10)

Neuere Kirche an der Stelle der postbyzantinischen Kirche des Heiligen Hypatios.

Kaiserpalast des Galerius (11)

(Navarinou-Platz, Dimitriou Gounari Straße)

In der archäologischen Stätte des heutigen Navarinou-Platzes im historischen Stadtzentrum sind Ruinen von bedeutenden Bauwerken unterschiedlicher Nutzung fragmentarisch erhalten, die zum Kaiserpalast des Galerius gehören. Der Palastbau hat im frühen 4. Jh. n. Chr. begonnen und ist in Etappen fertig gestellt worden. Er stellte die offizielle Residenz des Kaisers

und seines Gefolges bei all seinen Aufhalten in Thessaloniki dar. Der Kaiserpalast des Galerius ist eines der bedeutendsten Baudenkmale der Spätantike in Thessaloniki und das einzige Monument dieser Zeit in ganz Europa, das in diesem Umfang erhalten ist. Die Suche nach der Residenz des Vierfürsten hat in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts angefangen und bis in die '70er Jahre andauert. Fragmentarische Teile des ausgeweiteten Gebäudekomplexes, der am Rand der Stadt neben den östlichen Mauern erbaut worden war, wurden ans Licht gebracht. Die kaiserliche Residenz umfasste verschiedene Bauten, darunter die Rotunda, den Triumphbogen des Galerius (Kamara), die bogenförmige Halle in der D. Gounari Straße und das Hippodrom.

Der Kern des ausgegrabenen Palastabschnitts in der archäologischen Stätte auf dem Nava-

Topografischer Plan der erhaltenen Bauwerke des Kaiserpalastkomplexes des Galerius.

rinou-Platz besteht aus einem Peristyl (Säulenhof), das westlich, südlich und östlich von elf Räumen in Form des griechischen Buchstabens Π umgeben ist. Östlich dieses Bauwerks, das von Fluren mit kunstvollen Mosaikböden umgeben ist, befindet sich eine längliche Halle mit einem Gewölbe auf der südlichen Seite, die als eine Basilika identifiziert wurde. An die Basilika und die östliche Mauer grenzte das Hippodrom, dessen Abschnitte im Kellergeschoss moderner Gebäude erhalten sind. Zwischen der Basilika und dem östlichen Flur befindet sich eine gewölbte Wasserspeicherungskammer, die in einer späteren Bauetappe des Komplexes erstellt wurde. Südöstlich und südwestlich der ungefähr im Zentrum des südlichen Flurs vorhandenen Marmortreppe befinden sich die kaiserlichen Bäder und ein prachtvolles Bauwerk, das aufgrund seines achteckigen Grundrisses als "Oktagon" bekannt ist.

Die Ruinen der nördlichen Bäder wurden in den '60er Jahren freigelegt. Die Gesamtgröße des Bauwerks, das sich auf einer zum südlichen Palasteingang führenden Hauptachse befand, ist nicht bekannt. Der Komplex wurde in der Antike vielfach umgebaut, weil sich der Gebrauch der verschiedenen Räume öfters änderte. Nach der erhaltenen Form des Grundrisses gehören die Räume zur letzten Bauetappe. Archäologen haben die kalten und die warmen Bäder, die Toiletten u.a. identifiziert. Nördlich der Bäder sind die Ruinen einer gewölbten Wasserspeicherungskammer erhalten. Südlich ist ein zweistöckiges Bauwerk mit Hilfsräumlichkeiten zu sehen.

Das Oktagon war der Meeresrichtung zugewandt und südlich verfügte es über eine längliche Eingangshalle, die mit einem 47 Meter breiten Säulennatrium kommunizierte. Das Innere bot sieben halbkreisförmige Konchen (Nischen) und eine großartige Verzierung aus opulentem Marmor dar. Die

*Πανοραμική όψη του ανακτορικού συγκροτήματος στην πλατεία Ναυαρίνου.
Panorama des Kaiserpalastkomplexes auf dem Navarinou-Platz.*

nördliche Konche gegenüber dem Eingang, die im 4. Jh. n. Chr. umgebaut wurde und größer als die anderen ist, trägt eine keramische Dekoration, die den Sieg des Heiligen Kreuzes symbolisiert. Dieses Gebäude war ursprünglich als Thron- oder Audienzsaal gedacht, doch sein Gebrauch änderte sich später und es entwickelte sich zu einer christlichen Kirche. Die Restaurierung der Ruinen des Kaiserpalasts des Galerius auf dem Navarinou-Platz hat 1993 begonnen und ist 2006 fertig gestellt worden. Das Hippodrom grenzte an die östliche Stadtmauer. Die Pferderennbahn war 500 Meter lang und 125 Meter breit. Das nördliche Ende befand sich ungefähr da, wo die Hypapante-Kirche heute steht, während sein südlicher runder Abschnitt südlich der Mitropoleos Straße endet. Überreste gewölbter Bauwerke, die als Grundlage der Fundamentkonstruktion der Sitzreihen dienten, wurden entlang der westlichen Seite (Ippodromiou-Platz 7) gefunden. Wegen des Mangels an archäologischen Funden auf der östlichen Seite wird die Frage aufgeworfen, ob dort auch eine entsprechende Infrastruktur existierte. Im Hippodrom, das mindestens bis zum frühen 7. Jh. n. Chr. in Gebrauch war, hat das Massaker von Thessaloniki stattgefunden, das der Kaiser Theodosius an Bewohnern der Stadt durchführen ließ.

Westlich des Hippodroms (in den Straßen I. Michael und D. Gounari) gab es eine weitere rechteckige Halle mit opulenter Verzierung, einem Bogen auf der nördlichen Seite und einem Eingang mit Vorraum auf der südlichen Seite. Nach dem dänischen Archäologen E. Dygge befand sich die kaiserliche Loge wahrscheinlich an der Kreuzung der Straßen D. Gounari und A. Svolou, was zum Schluss führt, dass die rechteckige bogenförmige Halle als Raum für Zeremonien diente, die mit der Präsenz des Kaisers im Hippodrom verbunden waren. Gewissen Forschern zufolge war diese Halle das letzte Bauwerk der Hauptpalastanlagen nach Norden hin und zwischen ihr und dem Triumphbogen des Galerius befand sich vermutlich ein großes Forum mit Nordzugang.

Der Triumphbogen des Galerius (Kamara) (12)

Er gehört zum Palastkomplex des Galerius. Er wurde vor 305 n. Chr. zum Gedenken an den Sieg des Galerius über die Perser erbaut. Errichtet wurde er an der Kreuzung der Via Regia, die West-Ost Hauptverkehrsstraße der Stadt, und des Prozessionswegs, der den Kaiserpalast mit der Rotunda verband. Der Bogen wurde ursprünglich als ein Teträpylon (viertorig) mit vier Pfeilern entworfen. Die Pfeiler stützten das Gewölbe, das die quadratische Grundfläche überdeckte. In einer späteren Bauetappe wurden nördlich und südlich zwei Paar Bögen mit vier kleineren Pfeilern hinzugefügt. Diese Konstruktion fand wahrscheinlich in unterschiedlichen Zeitperioden statt. Direkt an die südlichen kleineren Pfeiler grenzte ein großer rechteckiger Raum (42.70 x 17.65 Meter groß) mit Mosaikboden, der als Eingangshalle des Palasts diente. Heute sind nur drei von den acht Säulen erhalten. Reliefszenen auf Marmorplatten, die in Reihen geordnet sind, bilden Geschichten und Persönlichkeiten des triumphalen Siegeszugs des Galerius im Jahre 297 n. Chr. im Osten ab und rühmen symbolisch die erste Tetrarchie (293-305 n. Chr.).

Rotunda (13)

Sie ist eines der ältesten Denkmale der Stadt. Sie hat 16 Jahrhunderte

Αεροφωτογραφία του 1984, στην οποία διακρίνεται η Ροτόντα με τον περιβάλλοντα χώρο και δεξιά της, ανάμεσα στις πολυκατοικίες, η μικρή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου.

Luftbild aus dem Jahr 1984 mit Blick auf die Rotunda und ihrer Umgebung sowie rechts, zwischen den Hochhäusern, auf die kleine Kirche Agios Georgios.

überlebt, die natürlich ihre Spuren hinterlassen haben. Ihre Geschichte, ihre verschiedenen Benennungen und ihre Bauetappen wurden von archäologischen, historischen und architektonischen Studien, Recherchen und von Restaurierungsplänen der letzten Jahrzehnte weitgehend aufgeklärt, besonders nach den Erdbeben im Jahre 1978. Nach jüngster historischer Recherche diente das Gebäude als heidnischer Tempel. Seine in Griechenland einzigartig anzutreffende Rundform verbindet diesen Bau mit dem Pantheon in Rom. Sein halbkreisförmiges Gewölbe wurde aus Ziegeln gebaut und einigen Forschern zufolge gab es oben eine runde Fensteröffnung (Ochsenaug oder Oculus) zur Lüftung und Beleuchtung. Von außen sieht der Rundbau robust und solide aus, doch im Inneren werden auch rechteckige Konchen in der Wand dargeboten. An der Wand gab es vermutlich eine Marmorverzierung. Die Konchen waren mit zwei Säulen eingefasst, die ein gebogenes Epistyl (Architrav) trugen. Der Haupteingang befand sich im römischen Zeitalter auf der Südseite, auf der Achse des Prozessionswegs, der am Triumphbogen des Galerius begann.

Zwischen dem späten 4. und dem frühen 6. Jahrhundert – höchstwahrscheinlich während der Herrschaft von Theodosius dem Großen (379 – 395 n. Chr.) – wurde der Bau in eine christliche Kirche umgewandelt. Nach der herrschenden Ansicht war die Kirche den Heiligen Asomaton (Unkörperlichen) bzw. den Erzengeln geweiht. Diese Benennung wurde nach Bezügen in byzantinischen Texten des 9., 12., und 14. Jahrhunderts auch für das nahe Tor der östlichen Stadtmauer und den Stadtteil um die Rotunda verwendet. Außerdem war sie von 1523/24 bis 1590/91 die Metropolitankirche von Thessaloniki. Der Wandabriss der östlichen Konche und der Anbau des Altarraums (rechteckiger Raum mit halbkreisförmiger Apsis im

Εσωτερική όψη της κόγχης του Ιερού Βήματος της Ροτόντας, με τις τοιχογραφίες του 9^{ου} αιώνα.

Innenansicht der Konche des Altarraums in der Rotunda mit Wandmalereien aus dem 9. Jh.

Osten) haben dem statischen Gleichgewicht und der Kohärenz des Gebäudes schwere Schäden zugefügt. Während der Bau als christliche Kirche fungierte, bestand ein wichtiger Anbau auch aus dem Bau eines geschlossenen, überdachten Portikus (Säulengangs) um den römischen Kern, der durch Öffnungen an den Wänden der Konchen mit dem zentralen Raum kommunizierte. Der Portikus wurde vermutlich durch starke Erdbeben am Anfang des 7. Jahrhunderts zerstört. In der westlichen Konche wurde ein neuer Eingang mit Narthex gebaut, während am schon vorhandenen Südeingang ein Propylon (Torhalle) mit zwei Kapellen, im Westen ein achteckiges Baptisterium und im Osten ein kreisförmiges Martyrium errichtet wurden. Wegen eines Erbebens im 9. Jh. ist ein mit Mosaiken geschmückter Teil des Baus eingestürzt, was zur Verstärkung des ganzen Baus durch eine anschließende Konstruktion von zwei Strebepfeilern geführt hat. Die kontinuierliche Betonung der Achse des römischen Prozessionswegs zwischen dem Palast, dem Triumphbogen und der Rotunda unterstreicht die Ansicht, dass die Rotunda seit der frühchristlichen Zeit bis Mitte der byzantinischen Zeit (11.-12. Jh.) eine christliche Kirche war.

Die prachtvollsten Überreste der frühchristlichen Zeit sind die herrlichen Mosaik, die von der Kunst des Hellenistischen Ostens beeinflusst sind und das Werk einer exzellenten Mosaikwerkstatt in Thessaloniki darstellen. Die gebogenen Konchen sowie die bogenförmigen Öffnungen der Ochsenaugen und das Gewölbe wurden mit Mosaiken geschmückt, während die Wände des Baus über eine mehrfarbige Marmorverkleidung bis direkt unterhalb des Gewölbes verfügten, von der heute leider keine Spuren mehr zu finden sind. Die erhaltenen Mosaik sind jedoch beeindruckend. Sie präsentieren eine umfangreiche Thematik naturalistischer

*Σύγχρονη όψη της Καμάρας, μετά την ανάπλαση της περιοχής, από το Δήμο Θεσσαλονίκης.
Moderne Ansicht des Triumphbogens des Galerius nach der Neugestaltung des Gebiets
durch die Stadtgemeinde Thessaloniki.*

Darstellung, eine große Farbvielfalt und einen herrlichen Hintergrund aus goldenen und silbernen Mosaiksteinen.

1590-91 ließen Sinan Paşa und der Scheich der benachbarten Derwisch-Gemeinde, Hortacı Sülezman Efendi, den Bau in eine Moschee umwandeln. Das Grab des Letzteren und eines Weiteren namens Yusuf Bey befinden sich in der Begräbnisstätte außerhalb des Altarraums der Kirche. Aus dieser Zeit sind auch ein Minarett und ein Springbrunnen westlich des Baus sowie die Portiken am westlichen und südlichen Eingang erhalten. Die Moschee war als Alte Metropole (Eski Metropoli) bekannt. Rotunda wurde der Bau von Reisenden im 18. und 19. Jh. genannt.

Nach der Befreiung von Thessaloniki im Jahre 1912 wurde der Bau der christlichen Gemeinde zurückgegeben. Im Jahre 1914 begannen ausführliche archäologische Ausgrabungen und Recherchen. 1917 wurde die Rotunda in das Makedonische Museum umgewandelt. Später und bis zu den Erdbeben im Jahre 1978, als auch die umfassendsten Restaurierungsstudien begannen, beherbergte der Rundbau eine Ausstellung von christlichen Skulpturen.

Kirche von Agios Georgios (14)

Diese kleine Kirche befindet sich gegenüber dem westlichen Tor der Rotunda-Mauer und gehört zum Kloster zu Ehren des Heiligen Gregorius auf dem Berg Athos. Zu diesem Kloster wurden auch die Religionsgegenstände der Rotunda gebracht, als diese in eine Moschee umgewandelt wurde. Deswegen erhielt die Rotunda nach der Befreiung der Stadt den Namen Agios Georgios. Bis 1758 war diese Kirche eine Kapelle der Metropolitankirche von Thessaloniki. Es handelt sich um eine dreischiffige Basilika mit einem angebauten Raum im Süden, der durch einen 1815 vollendeten radikalen Umbau entstand. Jüngste Interventionen haben den Außen- und Innenraum des Denkmals verändert.

Kirche von Agios Panteleimon (15)

Da die Benennung dieser Kirche aus jüngerer Zeit stammt, ist sie schwer zu identifizieren. Historische Recherchen haben sie jedoch mit dem der Muttergottes geweihten Kloster Theotokou Perivleptou, das auch als Kloster des Kyr Isaak bekannt ist, identifiziert. Sie wurde nach dem klösterlichen Namen des Gründers des Klosters benannt, der zwischen 1295 und 1315 unter dem Namen Jakob Metropolit von Thessaloniki war. Dieses Kloster stand in Verbindung zu bedeutenden Intellektuellen der Stadt im 14. Jahrhundert, wie z. B. mit dem Gräzisten Thomas Magister und dem Schriftsteller Matthaïos Vlastaris. 1548 wurde die Kirche in eine Moschee namens Ishakiye Tzami umgewandelt. Nach einer weiteren Ansicht gab es das Kloster im 12. Jh. schon und İshak Çeleb, der Kadi (der osmanische Richter) von Thessaloniki ließ es um 1500 in eine Moschee umwandeln. Der Bau wurde nach ihm benannt. Die Architektur und die Wandmalereien des Denkmals verraten jedoch, dass es dem späten 13. - frühen 14. Jh. zuzuordnen ist, was in Kombination mit weiteren Anzeichen eher erstere Ansicht fördert. Architektonisch geht es um eine komplexe vier-säulige eingeschriebene Kreuzkuppelkirche mit einem Narthex und einem umgebenden Portikus, der östlich an zwei Kapellen endet. Der Portikus wurde am Anfang des 20. Jahrhunderts zerstört, die zwei Kapellen jedoch nicht. Leider sind nur wenige der ursprünglichen Wandmalereien in der Prothesis und dem Diakonikon erhalten. Bezüglich des Stils gehören sie

zu einer Übergangsphase: Sie kombinieren den monumentalen Stil, die anti-klassische Wahrnehmung und die Formgebung der Malerei des 13. Jahrhunderts mit der Harmonie der Farben und der Typologie der Gesichter der Werke des 14. Jahrhunderts. Deshalb datiert man sie zurück auf das Ende des ersten Jahrzehnts des 14. Jahrhunderts. Die übrigen Wandmalereien der Kirche entstanden während türkischer Reparaturen am Anfang des 20. Jahrhunderts. Aus der Zeit der Umwandlung des Baus in eine Moschee sind die Grundlage eines Minarettts und ein Springbrunnen aus Marmor auf dem Hof erhalten.

Kirche Metamorphosis tou Sotiros (Kirche der Verklärung des Erlösers) (16)

Ursprünglich herrschte die Ansicht, dass diese Kirche das kleine Kloster des Erlösers 'tou Kyr Kyrrou' war, das auf einer goldenen Bulle von 1364 des Kaisers Johannes V Paläologos im Vatopedi-Kloster erwähnt wird. Die archäologischen Recherchen und Restaurierungsstudien und -arbeiten, die nach den Erdbeben von 1978 durchgeführt wurden, haben neue Auskünfte ans Licht gebracht und unseren bisherigen Wissensstand aktualisiert. Die ursprüngliche Stelle des Altars wurde gefunden und aus einem kleinen aus der Einweihung der Kirche stammenden Reliquienschein mit eingravierten Inschriften geht hervor, dass die Kirche der Jungfrau Maria geweiht war. Außerdem wurde die ursprüngliche und seltene architektonische Form der Kirche, ein eingeschriebener Tetrakonchos (Vierkonchenkirche), freigelegt. Die Entdeckung von Gräbern im Inneren und um die Kirche herum belegt auch dort stattgefundenen Begräbniszereemonien. Eine auf der Kuppel entdeckte Münze, die während der Kirchenerrichtung dort befestigt wurde, weist darauf hin, dass die Kirche in das Jahr 1350 zurückzudatieren ist. Der

*Πανοραμική όψη της Ανατολικής Θεσσαλονίκης, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σε καρτ-ποστάλ της εποχής.
Panorama von Ost-Thessaloniki am Anfang des 20. Jahrhunderts auf einer historischen Ansichtskarte.*

westlich beigefügte Narthex wurde 1936 angebaut und ersetzte den vorherigen aus der postbyzantinischen Zeit. Die Kirche ist mit einer achtseitigen Kuppel überdacht, die im Vergleich zu den Dimensionen des Baus sehr hoch ist. Ihre Artikulierung mit einer Reihe von Bögen und aus Ziegeln gebauten Halbpfelern ist ein typisches Merkmal der paläologischen Kirchenbaukunst von Thessaloniki. Sicher ist, dass die Kirche während der osmanischen Herrschaft nicht in eine Moschee umgewandelt wurde – vielleicht auch aufgrund ihrer begrenzten Dimensionen oder, weil sie sich im christlichen Stadtteil von Panagouda auf dem Hof eines Privathauses befand. Die wichtigste Entdeckung bei den Restaurierungsarbeiten nach 1978 waren aber die bisher unbekanntenen Wandmalereien der Kirche, die aus der Zeit zwischen 1350 und 1370 stammen. Das Kunsthandwerk dieser Malereien stellt ein wertvolles Zeugnis des in der Stadt bisher unbekanntenen künstlerischen Schaffens in der Mitte des Jahrhunderts dar und ihre Thematik deckt die spirituelle Orientierung der damaligen Intellektuellen auf.

Nedelkou-Gebäude (17)

I. Nedelkos und seine Familie haben das Gebäude 1909 auf einem 1907 gekauften Grundstück errichten lassen. Das zweistöckige Gebäude beherbergte Läden im Erdgeschoss, während der erste Stock als Residenz diente. Von besonderem Interesse ist die Fassade mit ihren verstärkt dekorativen Elementen und Reliefszenen, beides typische Merkmale der ersten Jahrzehnte des 20. Jahrhunderts. Das Gebäude ging später in den Besitz der Stadtgemeinde Thessalonikis über, wurde nach den Erbeben im Jahre 1978 restauriert und seitdem beherbergt es die Gesellschaft Agioritiki Estia, die sich mit dem kulturellen Erbe der Mönchsrepublik Athos beschäftigt.

Το κτίριο Νεδέλκου, όπου στεγάζεται η Αγιορείτικη Εστία.

Das Nedelkou-Gebäude, in dem die Gesellschaft Agioritiki Estia (Berg-Athos-Zentrum) beherbergt wird.

*Η εκκλησία της Παναγίας Γοργοειπηκόου (Παναγούδα).
Panagia-Gorgoepikoos-Kirche (oder Panagouda-Kirche).*

Gebäude der Alten Haushaltungsschule (18)

Dieses Gebäude ist eng verbunden mit der Entwicklung der Bildung in Thessaloniki während der osmanischen Herrschaft. Entsprechende Auskünfte aus den türkischen Archiven sind jedoch nur begrenzt zu finden. Nach dem Brand des Jahres 1890 im historischen Stadtzentrum wurde ein Grundstück an der Egnatia Straße in der Nähe der Panagouda-Kirche gekauft und dort eine Schule errichtet, die im September 1893 eröffnet wurde und bis heute erhalten ist. Das Gebäude hat eine Reihe von Schulen beherbergt, darunter auch die historische Haushaltungsschule für Frauen. Der Bau stellt mit einer strengen Fassadensymmetrie und bemerkenswerten dekorativen Elementen ein interessantes Beispiel der klassizistisch Architektur dar.

Panagia-Gorgoepikoos-Kirche (oder Panagouda-Kirche) (19)

Sie ist der Geburt der Gottesgebälerin geweiht und wurde 1818 an der Stelle einer älteren Kirche unter gleichem Namen, wie ein Kodex von 1789 bestätigt, erbaut, die im Jahre 1817 durch einen Brand zerstört worden war. Es handelt sich um eine dreischiffige holzüberdachte Basilika mit einem Gynäkonit. Aus dieser Kirche stammen wichtige byzantinische Relikte, was in Verbindung mit weiteren Anzeichen zu dem Schluss führt, dass sich wahrscheinlich eine byzantinische Kirche an gleicher Stelle befunden hatte.

Kirche von Agios Athanasios (20)

Sie befindet sich direkt unterhalb der Kreuzung der Straßen Egnatia und Sokratus. Es ist nicht sicher, ob sie an der Stelle einer älteren gleichnamigen Kirche erbaut wurde, die in Quellen des 14. Jahrhunderts erwähnt ist. Das Eigentumsrecht der Kirche war der Auslöser vieler Konflikte zwi-

schen der Metropolitankirche von Thessaloniki und dem Vlatadon-Kloster, welche die zweite Hälfte des 17. Jahrhunderts und das ganze 18. Jahrhunderts andauerten. Die Kirche wurde im Jahre 1817 bei einem Feuer zerstört. Nach ihrer Rekonstruktion im Jahre 1818 entwickelte sie sich zu einer Pfarrkirche. Es handelt sich um eine dreischiffige Basilika mit einem Gynäkonit in Form einer dem griechischen Buchstaben Π nachempfundenen Innengalerie. Von der ursprünglichen Innendekoration sind nur der despotische Thron und die Kanzel erhalten. Die bemerkenswerte holzgeschnitzte Ikonenwand wurde durch eine neuere ersetzt.

Kirche von Panagia Acheiropoiitos (21)

Eine frühchristliche Basilika, die in Bezug auf ihre ursprüngliche Höhe fast gänzlich erhalten ist. Sie wurde auf den Überresten eines öffentlichen römischen Thermalkomplexes erbaut. Bis zum 14. Jahrhundert wurde sie als Kirche der Panagia Theotokou oder sogar Große Kirche der Theotokou bezeichnet. In einem Dokument des Jahres 1320 wurde sie zum ersten Mal als Panagia Acheiropoiitos erwähnt. Es handelt sich um eine dreischiffige holzüberdachte Basilika mit Emporen. Die Spuren des Exonarthex auf der westlichen Seite führen vermutlich auf den östlichen Portikus des Basilika-Atriums zurück, das sich eventuell unterhalb des heutigen Makedonomachon-Platz befindet. Die gegenwärtige Dachkonstruktion ist niedriger als die ursprüngliche, deshalb sieht das Außenvolumen noch massiver aus. Doch im Inneren schaffen die Artikulationsharmonie und –balance der verschiedenen Teile des Bauwerks, das reichlich indirekte Licht durch die viellapigen Wandfenster und die opulente und imposante Dekoration eine ganz andere Atmosphäre. Das Mittelschiff endet am Altarraum in einer großen halbkreisförmigen Konche, in der auch der Synthron und der bischöfliche Thron eingeschrieben sind. Die heutige Ikonenwand des Altarraums ist modern. Das nördliche Schiff endet östlich an der mittelbyzantinischen Kapelle der Agia Irini. Das restaurierte Bauwerk, das mittig an der Außenseite der Kirche angefügt worden ist, wird als das Baptisterium der Basilika vermutet. Der ursprüngliche Marmorboden ist bis heute erhalten. An der Nordseite der Basilika gibt es Spuren eines beigefügten zweistöckigen und bogenförmigen Bauwerks sowie das Treppenhaus, das zu den Emporen führte. Das Treppenhaus in seiner heutigen Form war Teil von intensiven Reparaturen im 7. Jh., die nach den Erdbeben zwischen 620 und 630 durchgeführt wurden. Die holzgeschnitzten dekorativen Elemente gehören alle zu einer Einheit, die für die Basilika entworfen und geschaffen wurde und erlaubt uns die Kirche verlässlich zu datieren. Die Mosaiksteine sind wie der ganze Bau und die holzgeschnitzte Dekoration nach 450, im dritten Viertel des 5. Jahrhunderts zu datieren. Die Inschrift des Gründers ist an der Leibung des südlichen und des zentralen Bogens des Tribelons zu sehen. Aus der byzantinischen Zeit der Kirche sind nur wenige Wandmalereien in schlechtem Zustand im südlichen Schiff über der südlichen Säulenreihe erhalten. Die archaischen, stilistischen Kunstelemente und schematischen Ausdrucksmittel bei der Darstellung der Gestalten stellen überlebte Symbole des spätkommenischen Stils in der Malerei aus dem Anfang des 13. Jahrhunderts dar.

Kirche der Agia Sophia (22)

Ab dem 8. Jahrhundert und bis zu ihrer Umwandlung in eine Moschee um

1523-24 stellte die Agia Sofia die sogenannte „Große Kirche“ von Thessaloniki oder, mit anderen Worten, die Metropolitankirche der Stadt dar. Sie wurde auf den Fundamenten einer großen fünfschiffigen, frühchristlichen, vermutlich aus dem 5. Jahrhundert stammenden, Basilika errichtet. Es wird angenommen, dass es sich um die erste bischöfliche Kirche der Stadt handelt. Unlängst wurde die Vermutung aufgestellt, dass das bisher als römisches Nymphäum geltende Bauwerk auf der südlichen Seite der Kirche, wo sich die Weihwasserquelle des Johannes des Täufers befindet (23), eigentlich ein frühchristliches Baptisterium war und einen Teil des bischöflichen Kirchenkomplexes darstellte. Dieses Baptisterium war auf den Fundamenten eines früheren römischen Baukomplexes erbaut worden, der auch Thermalbäder umfasste. Teile des Komplexes wurden um die Kirche und vor allem auf der südlichen Seite und entlang der Straße Makenzi King ausgegraben. Die Kirche, wie man sie heute kennt, wurde nach der Zerstörung der Basilika durch die historisch bekannten Erdbeben zwischen den Jahren 620 und 630 erbaut. Während der Fränkischen Herrschaft (1204-1224) wurde die Kirche vorläufig als katholische Kathedrale genutzt. Eine eingängige Kapelle wurde an der nördlichen Wand freigelegt, die vor dem 14. Jahrhundert entstand. Eine weitere Kapelle wurde später im nordwestlichen Propylon (Torhalle) eingerichtet. Im westlichen Teil des Hofes gab es ein Propylon der Paläologen, das dem Atrium der frühen christlichen Basilika entsprach und sowohl auf den inneren als auch den äußeren Seiten über einen dreireihigen Säulengang verfügte. Leider wurde es während der Reparaturarbeiten 1908-1910 abgerissen. Es wird angenommen, dass ursprünglich ein zweistöckiger Außennarthex

*Ο Ιερός Ναός της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης.
Die Heilige Kirche Agia Sofia in Thessaloniki.*

mit Treppenhäusern existierte, die zu der frühchristlichen Basilika gehörten und im 7. Jahrhundert angebaut wurden. Das Türmchen in der nordwestlichen Ecke, das ein Treppenhaus zu den Emporen enthält, ist sicher ein osmanischer Anbau und sollte mit dem ursprünglichen Minarett identifiziert werden. Vom Narthex, der offen mit den Schiffen kommuniziert, gehen wir in den Hauptraum der Kirche weiter, der aus einem zentralen Kreuzkern besteht, dessen Zentrum von der großen Kuppel bedeckt wird. Im ersten Stock wiederholt sich die Einrichtung des Peristoons (Wandelgangs) um den Zentralkern und es werden Emporen geschaffen. Die Auffindung einer Menge von Bleibullen bei den Ausgrabungen in den Emporen, besonders im nordwestlichen Teil, bestätigt gewissermaßen, dass sich die Verwaltungsräume und das Sekretariat der Metropolitankirche dort befanden.

Von der ursprünglichen, gemeißelten Dekoration sind nur die Säulen und die Kapitelle der nördlichen Säulenreihe im Erdgeschoss erhalten. Die Kapitelle, die nach dem Brand 1890 an den westlichen Eingang der Kirche gestellt wurden, stammen vom spätbyzantinischen Propylon aus der Mitte des 7. Jahrhunderts, an welchem sie sich selbst schon im zweiten Gebrauch wiedergefunden hatten.

Die Mosaik der Agia Sophia sind beeindruckende Beispiele der byzantinischen Mosaikkunst und stammen aus drei unterschiedlichen Perioden. Die der ersten Periode befinden sich genau vor der Konche im halbkreisförmigen Gewölbe, das den Altarraum überdacht. Am Anfang des Gewölbes und auf beiden Seiten sind im goldenen Hintergrund die Inschriften des Gründers mit kreuzförmigen Monogrammen und in kontinuierlicher Schrift zu sehen. Die historischen Persönlichkeiten, die darauf erwähnt werden, sind der Kaiser Konstantin VI und seine Mutter Irene die Athenerin, die in der Zeit von 780 bis 788 zusammen regierten. Zu dieser nichtikonischen Dekoration gehörte auch ein großes Kreuz in der Konche, dessen Spuren heute noch im goldenen Hintergrund über dem Heiligenschein und neben den Schultern der inthronisierten Platytera zu sehen sind. Es geht um eine schwer zu datierende Mosaikszene. Zur zweiten Periode (9. Jh.) gehört eine Szene der Himmelfahrt Jesu auf der Kuppel der Kirche. Es handelt sich um eine monumentale Komposition, worauf die ausdrucksstarken Gestalten der Apostel in einem übersinnlichen, felsigen Olivenhain, die stoische und transzendente Gestalt der Muttergottes und die Gestalten der Engel, die die Himmelfahrt Christi in einer kreisförmigen Doxa an der Spitze der Kuppel beobachten, zu sehen sind.

Von den Wandmalereien aus dem 11. Jahrhundert im Narthex der Kirche sind heute nur einige Gestalten heiliger Mönche in den Bögen der großen Öffnungen an der westlichen Wand erhalten. Die malerische Dekoration, die eine Marmorverkleidung nachahmt, entstand während der Reparaturarbeiten in der Kirche am Anfang des 20. Jahrhunderts.

Kirche von Agios Grigorios Palamas (24)

(die heutige Metropolitankirche der Stadt)

Diese Kirche wurde nach dem großen Brand im Jahre 1890 erbaut, der einen großen Teil der Uferzone der Stadt zerstört hatte. Der Plan wurde vom Architekten Ernst Ziller entworfen und anschließend vom Architekten X. Paionidis modifiziert, welcher mit der Durchführung des Projekts beauftragt wurde. Der Bau wurde im Jahre 1914 vollendet. Die Architektur

der Kirche basiert auf der byzantinischen achteckigen Bauform und kombiniert auch neoklassische und neoromanische morphologische Elemente nach der Methodik des Eklektizismus, der die Architektur von Thessaloniki im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert stark beeinflusst hat. Die Kirche wurde ursprünglich von Nikolas Kessanlis aus Konstantinopel bemalt.

Ehemaliges Griechisches Generalkonsulat (25)

Das Gebäude wurde vom renommierten Architekten Ernst Ziller entworfen und zwischen den Jahren 1890-1893 errichtet. Durch die Beherbergung des griechischen Generalkonsulats ist es auch eng mit den historischen Ereignissen des frühen 20. Jahrhunderts verbunden. Das Gebiet, in dem es liegt, wurde nach 1590 zum Mittelpunkt der griechischen Gemeinde. Dank eines Beschlusses, ein Gebäude für das griechische Konsulat bei der Metropolitankirche zu errichten, blieb dem Gebiet auch nach dem Brand im Jahre 1890 sein Charakter erhalten. Eine innenräumliche Kommunikation der zwei Gebäude erlaubte den Griechen mit türkischer Staatsbürgerschaft das Konsulat zu besuchen, ohne dass dieser Besuch den türkischen Behörden bekannt wurde. Im Mai 1923 ging das Gebäude in den Besitz der Kirche von Agios Grigorios Palamas (Metropolitankirche der Stadt) über und hat bis 1978 öffentliche Grundschulen beherbergt. In Bezug auf seine Architektur stellt es eines der wenigen moderneren historischen Gebäude in der Stadt dar, die über Hauptmerkmale des Neoklassizismus verfügen. Nach den Erdbeben im Jahre 1978 und der Entfernung der Schulen wurde seine Restauration vollendet und seitdem beherbergt es das Museum des Makedonischen Freiheitskampfes.

Ψηφιδωτά, με διακοσμητικά θέματα, από τόξα της Αχειροποιήτου, του 5^{ου} αιώνα.

Mosaik mit dekorativen Motiven an den Bögen in der Acheiropoiitos-Kirche (5. Jh).

